

Particuliere Woningverbetering De Marne Evaluatie 2016

d.d. 22-11-2016
van: Tamara Wiersema & Hemmo Sipsma

Inhoud

Introductie	3
Subsidieregeling	3
Starterslening.....	5
Ondersteuning probleemgevallen.....	6
Communicatie & bewustwording.....	7
Financiën	9
Samenvatting & voorstellen	9
Bijlagen	10
Bijlage 1: overzichtskaart verleende subsidies naar maatregelen	10
Bijlage 2: folder Blijverslening	10
Bijlage 3: Werkwijze aanpak probleempanen.....	10
Bijlage 4: vergelijking resultaten enquête RUG en De Marne.....	10

Introductie

Om de particuliere woningvoorraad beter te laten aansluiten bij de ontwikkelingen op de woningmarkt is, als onderdeel van het Programma Krimp & leefbaarheid, in het voorjaar van 2014 het projectplan Particuliere woningverbetering vastgesteld. Dit betekent dat enerzijds de woningvoorraad toekomstbestendig moet worden en anderzijds verloedering moet worden voorkomen. Voor de sociale woningvoorraad zijn er in het Woon-en leefbaarheidsplan De Marne afspraken gemaakt met Woningstichting Wierden & Borgen. Voor de particuliere sector moest De Marne op zoek naar andere mogelijkheden met als doel een duurzame transitie in de woningvoorraad plaats te laten vinden.

Om dit doel te bereiken is een projectplan vastgesteld dat vier onderdelen bevat:

1. een subsidieregeling,
2. een starterslening,
3. het inventariseren en actief ondersteunen van probleemgevallen inclusief handhavingstraject en tot slot
4. een communicatie-/bewustwordingstraject.

De regeling loopt nu twee jaar en gezien de lange doorlooptijd (tot 2021) is er voor gekozen om geregeld te evalueren hoe de zaken er voor staan, zodat waar nodig tussentijds bijgestuurd kan worden. In 2015 is, op basis van de tussenstand, de voorwaarde laten vervallen dat een huis binnen de bebouwde kom moet staan om in aanmerking te komen voor subsidie voor woningverbetering.

In dit document wordt de regeling geëvalueerd. Met betrekking tot de verschillende onderdelen wordt de stand van zaken aangegeven, gekeken of de doelstelling gehaald wordt en waar nodig voorstellen voor wijzigingen gedaan.

Subsidieregeling

Doel van de regeling is om het meest kwetsbare woningbezit (zijnde de goedkope koopwoningen) aan te passen, zodat deze beter aansluit bij de vraag naar woningen, meer comfort biedt en meer waard wordt.

Er is € 792.500,- beschikbaar gesteld om woningen van voor bouwjaar 1979 en met een WOZ-waarde lager dan € 120.000,- levensloopbestendig en energiezuinig te maken. Eigenaren kunnen 50% van de kosten (met een maximum van € 10.000,-) vergoed krijgen voor het levensloopbestendig maken. En 40% van de kosten met een (maximum van € 5000,-) voor het energiezuinig maken.

Het aantal verstrekte subsidies is het afgelopen jaar behoorlijk toegenomen. In de periode oktober 2014- november 2016 zijn er 36 subsidies verstrekt met een totaal bedrag van € 342.788,-. Gezien de looptijd van de subsidie (tot 2021) liggen de uitgaven goed op schema. Het aantal afwijzingen is vrij laag (6), dit komt doordat er vrijwel altijd persoonlijk contact is (ook op locatie) voordat de definitieve aanvraag wordt ingediend. Hierdoor worden woningen die niet in aanmerking komen er op voorhand al uit gefilterd.

Verleende subsidies	
	aantal
2 ^e helft 2014	3
1 ^e helft 2015	5
2 ^e helft 2015	8
1 ^e helft 2016	13
Totaal	29

Uitgaven

Jaar	budget	Uitgaven	gemiddeld per aanvraag	restant
2014	€ 792.500,-	€ 28.576,-	€ 9.525,-	€ 763.924,-
2015	€ 763.924,-	€ 127.275,-	€ 9.790,-	€ 636.649,-
2016	€ 636.649	€ 157.968,- *	€ 9.292,-	€ 478.681,-

*t/m oktober 2016

Effectiviteit van de regeling

De aanvragers en de aangevraagde maatregelen zijn heel divers, maar dragen allemaal bij aan het levensloopbestendig maken van de voorraad. Op bijgaand kaartje (zie bijlage 1) is te zien welke maatregelen waar worden uitgevoerd. De geografische spreiding is redelijk goed, alhoewel Zoutkamp en Pieterburen wat achter blijven qua aanvragen. Hier zal dan ook een gerichte actie worden uitgezet.

Gezien het relatief lage aantal ten opzichte van de totale voorraad (33 op de totaal 4800 woningen) is in de statistieken niet terug te zien wat het effect is. Op individueel niveau is te zien dat bij de woningen waar een aanbouw is gerealiseerd, de WOZ-waarde stijgt. Daarnaast zijn de bewoners van de gerealiseerde projecten (6 stuks) naar hun ervaringen gevraagd. 5 van de 6 bewoners van de afgeronde projecten geven aan dat het comfort verhoogd is en dat ze verwachten er nog lang te kunnen blijven wonen.

Subsidievoorwaarden

Bij het verstrekken van subsidie horen ook subsidievoorwaarden. Met deze voorwaarden zorgen we ervoor dat het beperkte subsidiebudget terecht komt bij huizen die het kwetsbaarst zijn. Vanaf het begin heeft met name de voorwaarde dat alleen woningen met een WOZ-waarde van onder de € 120.000,- in aanmerking komen ter discussie gestaan. Deze grens is echter gekozen om ons vooral te richten op de woningen die het eerst uit de markt vallen. Bovendien zien we dat het aantal woningen dat binnen de voorwaarden valt (bouwjaar 1979 of ouder en WOZ-waarde €120.000 of lager) gestegen is: van 777 in januari 2015 naar 806 per juli 2016.

Voor het optrekken van de grens van de WOZ-waarde zien we evenals vorig jaar nog geen aanleiding. Welke grens ook gekozen wordt; er is altijd een categorie die er buiten valt. Het aantal woningen dat binnen de voorwaarden valt is toegenomen. En op dit moment komen er nog voldoende aanvragen binnen die binnen de voorwaarden passen. Wanneer de aanvragen afnemen zal heroverwogen worden of de grens moet worden aangepast.

Vraagstuk: hoe bereik je lage inkomensgroep?

In gesprekken met bewoners horen we echter ook van mensen dat ze in principe wel aan de voorwaarden voldoen, maar dat het inkomen onvoldoende is om de andere helft te financieren. In samenwerking met de RUG is een enquête uitgegaan, waarin onder meer gevraagd is naar redenen waarom mensen hun woning niet aanpassen en of financieringsmogelijkheden hier een rol in spelen. Hieruit kwam niet overduidelijk naar voren dat financiering een probleem is, maar dit komt waarschijnlijk door dat een relatief grote groep hoger opgeleiden de enquête heeft ingevuld.

Op basis van de mondelinge signalen over de financieringsproblemen, willen we tegemoet komen aan de mogelijkheid voor de lagere inkomens om ook te profiteren van de subsidieregeling. Daarom wordt voorgesteld de Blijverslening van de SvN in te zetten. De Blijverslening is een lening om de woning levensloopbestendig te maken (zie bijlage 2). Dit is een goed instrument voor huishoudens die weinig eigen middelen bezitten, maar ook voor de oudere woningbezitter die geen lening meer bij de bank kan krijgen, om de woning zo aan te passen dat ze langer thuis kunnen blijven wonen. Deze lening kan uit hetzelfde budget als die van de starterslening gefinancierd worden. En aangezien het een lening betreft vloeien de middelen over een aantal jaren ook weer terug naar de gemeente.

Indien besloten wordt om een Blijverslening in te stellen, zal er een regeling worden opgesteld, waarin aangegeven wordt voor wie, welke maatregelen en onder welke voorwaarden de Blijverslening beschikbaar is. Hierbij wordt ook afgestemd met de andere BMWG gemeenten, voor zover die gebruik (willen gaan) maken van dit instrument.

Starterslening

Doel van de starterslening is om het voor starters financieel mogelijk te maken om de gekochte woning kwalitatief te verbeteren. Om zo te voorkomen dat te koop staande woningen met achterstallig onderhoud leeg blijven staan.

Van de lening is één keer gebruik van gemaakt en nog één aanvraag is net goedgekeurd. Het beperkte aantal aanvragen heeft met name te maken met de specifieke voorwaarde dat de lening voor duurzame verbouw in gezet moet worden. Om beter inzicht te krijgen waarom de lening niet vaker gebruikt wordt is naar een aantal zaken gekeken:

1. Reeds bestaande onderzoeken zijn geanalyseerd;
  - a. Kadaster; over ontwikkelingen op de koopmarkt en
  - b. landelijk onderzoek naar effecten van de starterslening.
2. De woningtransacties uit 2014 en 2015 zijn geanalyseerd en er is op funda gekeken welke aanbod er is en er wordt inzicht gegeven in de potentiële vraag.
3. Er zijn gesprekken met professionals en (potentiële) gebruikers gevoerd, waaronder:
  - a. een makelaar,
  - b. de Stichting Volkshuisvesting Nederland (SvN) en
  - c. diverse jonge mensen/stellen gesproken.

Ad 1: Uit onderzoek van het kadaster blijkt (landelijk) dat tijdens de crisis met name de jongeren/starters bleven kopen (terwijl de doorstroming stagneert). De crisis heeft dus niet de kansen van de jongeren op de woningmarkt belemmerd. De verwachting van het Kadaster is (en dat blijkt nu ook al uit onze eigenwaarnemingen) dat het aantal transacties toeneemt, maar de prijs nog achter blijft in het landelijk gebied.

Uit een landelijk onderzoek naar effecten van de (reguliere) starterslening, blijkt dat als de starters geen gebruik hadden kunnen maken van de Starterslening had 72% gewacht met het kopen van een woning. En 22% van de starters had zonder Starterslening een minder dure woning gekocht. Het inzetten van de starterslening kan vooral voor krimpgebieden een manier zijn om jonge inwoners aan de gemeente te binden. In onze gemeente is de lening overigens bewust niet als aankooplening ingezet. Enerzijds omdat er voldoende goedkoop aanbod is (zie tabel hieronder) en anderzijds omdat jonge mensen dan eigenlijk een te dure woning kopen. In andere delen van het land wordt er vanuit gegaan dat dit na verloop van tijd gecompenseerd wordt doordat het inkomen en de waarde van de woning stijgt. Maar die argumenten gaan vaak niet op voor de gemeente De Marne.

Ad2: Uit transactiebestanden van de gemeente uit 2014 en 2015 blijkt dat er kwantitatief voldoende aanbod is in de goedkope koop (zie tabel).

Het huidige (september 2016) aanbod op funda betreft 90 koopwoningen < € 150.000, waarvan 26 onder de € 100.000,-

Aantallen te koop staande en verkochte woningen naar klassen WOZ-waarden, 2014 + 2015

WOZ-klasse	Aantal te koop	Aantal verkocht	% verkocht van te koop
< 100.000	123	53	43,1
100.000 - 150.000	190	89	46,8
150.000 - 200.000	94	46	48,9
> 200000	78	28	35,9
Eindtotaal	485	216	44,5

Om te kunnen beoordelen of het aanbod voldoende is, is het belangrijk om inzicht te hebben in de vraag naar woningen. Uit de migratiecijfers van 2001 – 2011 blijkt dat er vooral een uitstroom is van jongeren tot 25 jaar (-634) en een hele beperkte instroom van huishoudens tussen de 25-40 jaar (21). De vraag van jongeren naar (starters)woningen zal daarom ook beperkt zijn qua aantallen. Op dit moment zijn er ongeveer 300 huishoudens tussen de 15-29 jaar. Waarvan naar schatting 35% in een huurwoning woont. Hieruit concluderen we dat er voldoende aanbod is

Ad 3; makelaardij Stenekes geeft aan dat het rond krijgen van de financiering vaak een probleem is. Jongeren kunnen vaak maar tot ca € 110.000,- lenen. De starterslening van de Marne is echter bewust geen aankoop-lening (zie ook eerdergenoemde redenen).

In het voorjaar van 2016 is de gemeente ook door 4 tot 5 jongeren benaderd i.v.m de starterslening. Jongeren weten de gemeente dus wel te vinden als het om de lening gaat. Deze gesprekken hebben echter geen van allen tot een aanvraag geleid. Een aantal keer was de reden dat de woning niet opgeknapt hoefde te worden, maar ook het niet rondkrijgen van de financiering speelde soms een rol.

De SvN geeft aan dat landelijk gezien de starterslening (als aankoop lening) een goed instrument is om jonge mensen aan de gemeente te binden, maar dat men ook overal ziet dat mensen steeds minder in de woning willen klussen. En dat daarom naar hun mening de starterslening in de Marne niet veel wordt gebruikt.

Gezien het ruime aanbod verwachten we niet dat er veel aanvragen zullen komen, maar om de enkele starter die de woning wil opknappen toch terwille te blijven, is het voorstel om de starterslening laten bestaan, maar uit hetzelfde budget (restant €80.000,-) ook aanvragen voor Blijversleningen te financieren.

Ondersteuning probleemgevallen

Gezien het verwachte overschot aan koopwoningen in de toekomst, verwachten we in onze gemeente ook een toenemende problematiek met het onderhoud van woningen. Uit onderzoek van Lupi (2013) blijkt dat in Nederland met name de kwaliteit aan de onderkant van de particuliere woningmarkt het slechtst is. "Dalende inkomensperspectieven, te hoge hypotheek, onwil en onwetendheid staan behoorlijk onderhoud in de weg", staat in een advies van Platform31 aan het Rijk.

Afgelopen jaar heeft in De Marne een inventarisatie van (met name de goedkope) particuliere woningvoorraad plaatsgevonden. Met als resultaat dat er een beter beeld is van de algemene onderhoudsstaat. Deze is redelijk goed te noemen. Er doen zich maar een paar probleemgevallen voor. In het kennisprogramma 'Groninger Gereedschap' zijn verschillende experimenten uitgezet om een gereedschapskist met instrumenten te kunnen vullen voor de aanpak van de particuliere voorraad. In onze gemeente was de insteek om het dorp hier een centrale rol in te laten spelen. De problematiek en het algemene beeld is daarom met de verschillende dorpsbelangen besproken. Dorpsbelangen herkent de problematiek en ziet ook dat er vaak sprake is van veel sociale problematiek achter de voordeur. Dorpsbelang vindt het lastig daar een rol in te spelen. Ze willen wel veelal een signalerende rol hebben, maar het aanspreken blijft dan een gemeentelijk verantwoordelijkheid.

De aanpak is vooral gericht op ondersteuning, maar met welstand wordt ook bekeken of de situatie aanleiding geeft om te handhaven. Op basis hiervan wordt er een aanpak per eigenaar vastgesteld. Geeft de eigenaar geen gehoor aan de ondersteuning én is de situatie dusdanig dat (het gevoel van) leefbaarheid in een dorp of straat onder druk komt te staan en/of inwoners om die reden een beroep doen op de gemeente, wordt een handhavingstraject gestart.

In het uiterste geval kan de gemeente over gaan tot de aankoop van objecten. Hier is tot nu toe geen gebruik van gemaakt.

De praktijk

In Wehe- den Hoorn wordt nu gewerkt met deze aanpak. Op de bewonersavonden voor de dorpsvisie is geïnventariseerd wat de dorpsbewoners belangrijke panden vonden en waar men zich zorgen over maakte. Hieruit zijn 4 panden naar voren gekomen, waarvan 2 bewoonde woningen, 1 bedrijfspand en 1 oud school pand. De Omgevingsdienst heeft samen met welstand naar deze panden gekeken en concludeert dat alleen in het geval van de rk-school sprake is van een exces. Voor dit pand loopt al langere tijd een ondersteuningstraject (vanuit Stichting Herstel Erfgoed De Marne) om met de eigenaar voor het pand een nieuwe bestemming te vinden en dan te kunnen opknappen.

Er is een werkwijze opgesteld (zie bijlage 3) voor de aanpak van de probleem panden. Omdat het een leerproces is, is er ruimte nodig om de werkwijze al werkende weg aan te kunnen passen. Het proces is opgestart in Wehe-den Hoorn en zal daarna verder uitgerold worden. Het aangaan van de gesprekken vergt wel capaciteit van de organisatie. Dit moet wel worden ingepland en hier moet ook prioriteit aan worden gegeven.

Vraagstuk; aankoop panden

Zoals gezegd wordt er een overaanbod aan koopwoningen verwacht. De middelen van de gemeente om in de particuliere sector in te grijpen zijn beperkt. Naast aankoop (en sloop) door de gemeente, zou één van de oplossingen kunnen zijn, dat (leegstaande) woningen door de woningcorporatie worden aangekocht. Deze panden kunnen al dan niet tijdelijk verhuurd worden (bv aan statushouders), maar zijn dan van de koopmarkt af. Dit zal met de corporatie worden besproken in het traject van het maken van prestatieafspraken.

Communicatie & bewustwording

Het communicatietraject heeft zich tot nu toe vooral gericht op bekendheid van de subsidieregeling. Door middel van een folder, persberichten en infoavonden. Maar ook bewustwording van de noodzaak van woningaanpassing en hun eigen verantwoordelijkheid hierin is een belangrijk doel om zo mensen in actie te krijgen.

Om meer strategisch te communiceren is er eind 2015 communicatie-advies ingewonnen met betrekking tot doelgroepgericht communiceren. Dit heeft geleid tot inzicht in wat voor type mensen in welk dorp woont en hoe je deze het beste kan benaderen. De conclusie was dat het merendeel graag persoonlijk benaderd wil worden op een laagdrempelige manier en dat er goed aansluiting gezocht moet worden bij reeds lopende initiatieven.

Naast bekendheid met de regeling wordt er meer ingezet op bewustwording, door bijvoorbeeld;

1. tips over langer zelfstandig wonen op de website te zetten en (door)verwijzen naar bestaande websites.
2. tijdens de informatieavonden over de subsidieregeling ook aandacht besteden aan de nut en noodzaak van preventieve maatregelen en
3. door mee te werken aan de enquête van de Rijksuniversiteit Groningen over bewustwording met betrekking tot woningaanpassing
4. Tot slot willen we ook de uitkomsten over het opplussen in Ulrum breed delen.

Ad 1: Er zijn allerlei 'kant-en-klare' campagnes over bewustwording. Hier kan heel eenvoudig naar verwezen worden. Mocht er intensiever c.q. meer op ingezet worden, dan is het verstandig om in BMW-verband te kiezen voor dezelfde organisatie (bv: Lang zult u thuis wonen of Huistest.nl). Op dit moment werkt de lokale, persoonlijke aanpak goed.

Ad 2: Voor de informatieavond sturen we een persoonlijke brief naar mensen die in aanmerking komen voor de subsidie voor woningaanpassing. De avond organiseren we samen met bv dorpsbelang of een ontmoetingspunt, waardoor het laagdrempelig en persoonlijk is. In de presentatie wordt ook stil gestaan bij de nut noodzaak van aanpassingen. Na een bijeenkomst in een dorp zien we meteen een toename van aanvragen uit die buurt.

Ad 3: Uit de enquête blijkt dat veel mensen in De Marne (67%) niet bezig zijn met het aanpassen van de woning voor de toekomst (zie bijlage 4 voor een vergelijking van de belangrijkste resultaten). Van de mensen die het wel gedaan hebben, heeft de grote meerderheid het zelf gefinancierd. En een aantal heeft gebruik gemaakt van de subsidieregeling. Ook is gevraagd of de mogelijkheid tot financiering een belemmering was in het al dan niet uitvoeren van aanpassingen. Dit kwam niet naar voren in de enquête. Dit beeld kan echter wel wat vertekend zijn, omdat relatief een hoog percentage hoger opgeleiden de enquête heeft ingevuld.

Verder ziet ruim 80% van de eigenaren het wel als eigen verantwoordelijkheid dat de woning aangepast moet worden, maar men wil/gaat hier pas mee bezig als de noodzaak daar is. Het verspreiden van de enquête draagt overigens ook al bij aan bewustwording van de noodzaak tot woningaanpassing.

Ad 4: In Ulrum is veel ervaring opgedaan over het aanpassen van zowel huur- als koopwoningen. Een van de resultaten is dat men vaak al geholpen is met kleinere aanpassingen, zoals verwijderen drempels, ophogen toegang tot woning, beugels ed. Ook uit onderzoek van Platform 31 (2016) naar de effecten van woningaanpassing in huurwoningen blijkt dat dit soort aanpassingen (het zg. rollatorgeschikt maken) het meeste rendement opleveren. Met name het preventief rolstoelgeschikt maken (slaapkamer, badkamer beneden) is niet rendabel voor een woningcorporatie. Deze ervaring wordt verwerkt in de afspraken die met de woningcorporatie wordt gemaakt over het aanpassen van de bestaande huurvoorraad.

Verder is er in Ulrum veel geïnvesteerd in energiezuinige maatregelen. Deze subsidieregeling was niet (zoals in de rest van de gemeente) gekoppeld aan het levensloopbestendig maken. Hierdoor hebben 158 woningen van deze regeling gebruik gemaakt. Ondanks dit succes wordt voor de rest van de gemeente energie en levensloop niet van elkaar losgekoppeld. Met name omdat er maar een beperkt budget beschikbaar is en het levensloopbestendig maken de grootste prioriteit heeft. Voor energiebesparende maatregelen zijn ook vaak provinciale of landelijke subsidieregelingen beschikbaar.

Tot slot is de les uit Ulrum ook dat een persoonlijke benadering goed werkt. In Ulrum is veel gewerkt met huisbezoeken, lokale informatieavonden en posters voor de ramen. Deze werkwijze is ook overgenomen in deze regeling. De ervaringen in Ulrum worden onder meer ook gedeeld door openhuizen te organiseren en de ouderenraad hierover voor te lichten.

Vraagstuk uitwerking in BMW-verband

De noodzakelijke en gewenste investeringen in woningaanpassing liggen nu vooral bij de corporatie en voor een deel bij de gemeente (via WMO-aanpassingen). De financiële voordelen komen echter veelal terecht bij de zorgverzekeraars (doordat bv ziekenhuis opnames voorkomen kunnen worden). Gezien de vergelijkbare problematiek en komende herindeling is het voorstel om in BMW-verband te kijken waar we tegen aan lopen en hoe de financierings- problematiek aangepakt kan worden.

Financiën

In het projectplan is een begroting gemaakt voor de verschillende onderdelen. Hieronder staat de begroting en de uitgaven tot oktober 2016.

Actienr	Wat	Begroting	uitgaven t/m sept 2016
1	Subsidieregeling	€ 792.500,00	€ 284.415,-
	Personele inzet	€ 11.400,00	€ 11.020,-
2	Starterslening	€ 100.000,00	€ 20.000,00
3	Aanpak probleempanen (incl. handhaving en aankoop)	€ 417.200,00	*
4	Communicatie	€ 36.4000,00	€ 7.835,-
Totaal		€ 1.357.500,00	€ 323.270,-

De aanpak van de probleempanen is tot nu toe vooral met interne inzet op gepakt. Hierdoor is er nog niets aan uitgegeven.

Samenvatting & voorstellen

- De subsidieverstrekking voor woningaanpassing loopt goed. Er is geen reden om de voorwaarden aan te passen,
- Om ook mensen met een lager inkomen van de subsidieregeling te laten profiteren en daarmee nog meer woningen levensloopbestendig te maken, wordt voorgesteld om een Blijverslening in te voeren wel.
- De behoefte aan de starterslening is maar beperkt, maar om toch maatwerk te kunnen blijven bieden aan starters, wordt voorlopig voorgesteld om de starterslening in de huidige vorm voort te zetten.
- Uit de inventarisatie van de probleempanen blijkt dat over het algemeen genomen de staat van de panden in onze gemeente redelijk goed is. Uit de gesprekken met dorpsbelangen blijkt echter dat er in elke dorp wel panden zijn waar men zich zorgen over maakt. Ondanks het feit dat handhaving vaak geen optie is, willen we toch de gesprekken aangaan met de bewoners. Hiertoe is een werkwijze opgesteld, die als eerste in Wehe-den Hoorn toegepast zal worden.
- Communicatie loopt door alle onderwerpen heen, maar heeft ook vooral een component van bijdragen aan bewustzijn. De persoonlijke en laagdrempelige manier van communiceren werkt goed. Een aanvullingen kan wel zijn om een aantal zaken (zoals een bewustwordingscampagne en financieringsvraagstukken) in BMWWE verband verder op te pakken.

Bijlagen

Bijlage 1: Overzichtskaart verleende subsidies naar maatregelen

Bijlage 2: Folder Blijverslening

Bijlage 3: Werkwijze aanpak probleemlanden

Bijlage 4: vergelijking resultaten enquête RUG en De Marne